

APSŪDZĒTĀ LIECĪBAS UN TO PĀRBAUDE KRIMINĀLPROCESĀ TESTIMONY OF THE ACCUSED PERSON AND ITS CHECKING IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Ilona Bulgakova Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Dr. iur., ilona.bulgakova@rta.lv, Rēzekne, Latvija

Abstract. On July 6, 2020, the law “Amendments to the Criminal Procedure Law” entered into force, which significantly changed the attitude of the legislator towards the right of the accused to testify. The aim of the study is to examine the testimony of the accused and their examination, paying special attention to the examination of the testimony of the accused in court.

The object of the research is the testimony of the accused person and their examination in the criminal proceedings. Tasks of the research: 1) to find out the status of the testimony of the accused from the point of view of proof; 2) to analyze the regulation of the testimony of the accused and the legal consequences after the amendments to the Criminal Procedure Law of 6 July 2020; 3) to summarize the practice of the Supreme Court in 2020-2022; 4) to develop conclusions and proposals for solving the identified problems.

Hypothesis of the research: the problem of the accused's testimony became relevant after the contradictory amendments to the Criminal Procedure Law, which entered into force on July 6, 2020, the uniform application of which is not ensured in practice.

Keywords: accused, criminal law, criminal proceedings, testimony of the accused.

Ievads

Šajā pētījumā termins *Apsūdzēto liecības* tiek lietots plašākā kontekstā, aptverot personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, liecības.

2020. gada 6. jūlijā stājās spēkā grozījumi likumā “Kriminālprocesa likums”, ar kuru būtiski mainīta likumdevēja attieksme pret apsūdzētā tiesībām liecināt (*Grozījumi Kriminālprocesa likumā, 2020*). Minētie grozījumi noteica, ja apsūdzētais izvēlas izmantot tiesības sniegt liecības, tad liecības apsūdzētajam jāsniedz patiesas, pretējā gadījumā tās var tikt uzskatītas par apzināti nepatiesām liecībām un pat pie notiesājošā sprieduma var izraisīt juridiskās sekas, konkrēti, tās var tikt atzītas par apzināti nepatiesām, un savukārt Krimināllikuma 48. pants no 2020. gada 6. jūlija papildināts ar jauno 17. punktu, proti, ar jauno atbildību pastiprinošu apstākli: ja apsūdzētais sniedza apzināti nepatiesas liecības (*Krimināllikums, 1998*).

Pētījuma mērķis ir izpētīt apsūdzētā liecību un to pārbaudes problemātiku, īpašu uzmanību pievēršot apsūdzēta liecību pārbaudei iztiesāšanā.

Pētījuma objekts ir apsūdzētās personas liecības un to pārbaude kriminālprocesā.

Pētījuma priekšmets ir apsūdzētās personas liecības kā pierādīšanas līdzeklis, to pārbaudes līdzekļi un juridiskās sekas pirmstiesas procesā un iztiesāšanā.

Pētījuma uzdevumi:

- 1) noskaidrot apsūdzētā liecību statusu no pierādīšanas viedokļa;
- 2) analizēt apsūdzētā liecību un juridisko seku reglamentāciju pēc 2020. gada 6. jūlija grozījumiem Kriminālprocesa likumā;
- 3) apkopot Augstākās tiesas atziņas pēdējo divu gadu laikā;
- 4) izstrādāt secinājumus un priekšlikumus konstatētu problēmu risinājumam.

Pētījuma hipotēze: apsūdzētā liecību problemātika aktualizējusies līdz ar grozījumiem Kriminālprocesa likumā, kas stājās spēkā ar 2020. gada 6. jūliju, kuru vienveidību praksē nodrošināt ir problemātiski.

Apsūdzēto personu liecības no pierādīšanas viedokļa

Apsūdzēto liecības būtu jāaplūko no to būtības un nozīmes pierādīšanas procesā, jo apsūdzētā liecības kriminālprocesa tiesībās tiek uzskatītas par vienu no pierādīšanas līdzekļiem. Analizējot juridiskajā literatūrā izteiktos viedokļus, jāmin profesora A. Liedes domu, ka pierādīšanas līdzeklis ir pierādījuma avota procesuālās nostiprināšanas forma (*Liede, 1980*).

Likums paredz vairākas pierādījumu avotu procesuālās nostiprināšanas formās, t.i., liecības, eksperta vai revidenta atzinums, kompetentās institūcijas atzinums, lietiskais pierādījums, dokuments, elektroniskie pierādījumi, izmeklēšanas darbībās iegūtas ziņas. Runājot par liecībām kā pierādīšanas līdzekli, jāmin Kriminālprocesa likuma

131. panta pirmās daļas norma, konkrēti “Par pierādījumu kriminālprocesā var būt ziņas par faktiem, ko savā liecībā pratināšanas laikā vai aptaujas laikā sniedz persona par kriminālprocesā pierādāmajiem apstākļiem un ar tiem saistītajiem faktiem un palīgfactiem” (*Kriminālprocesa likums, 2005, 131.p., 1.daļa*). No teorijas viedokļa šajā tiesību normā ir šādi būtiskākie punkti:

- *liecību saturs ir ziņas par faktiem*, kas izriet no pierādījumu definīcijas, kas nostiprināta Kriminālprocesa likuma 127. panta pirmajā daļā);
- *liecības tiek sniegtas personīgi* un neviens cits nevar to aizvietot liecību sniegšanā, tas notiek divu iespējamo izmeklēšanas darbību ietvaros – pratināšana un aptauja;
- *liecība attiecas uz pierādīšanas priekšmetu* saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 124. pantu.

Savukārt Kriminālprocesa likuma 131. panta otrā daļa paredz, ka “*liecība ir arī pirmstiesas iestādei, prokuratūrai vai tiesai adresēts personas pašas uzrakstīts un parakstīts paskaidrojums par konkrētiem faktiem vai apstākļiem*” (*Kriminālprocesa likums, 2005, 131.p., 2.daļa*). Apsūdzētās personas liecība šajā ziņā nav izņēmums, ikviena liecinoša persona izmeklēšanas iestādei, prokuratūrai vai tiesai (atkarībā no tā, kas ir procesa virzītājs liecības sniegšanas laikā) sniegtās liecības vai liecības uzrakstīt pašrocīgi un tās parakstīt.

Jāpiebilst, ka ikvienam pierādījumam jāatbilst trīs pamata īpašībām - ticamībai, attiecināmībai un pieļaujamībai, kuru kritēriji arī ir stingri reglamentēti Kriminālprocesa likuma 128., 129. un 130. pantā. Aizdomās turēto un apsūdzēto personu liecības nav izņēmums. No kriminālprocesa tiesību teorijas viedokļa ir svarīgi saprast, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību nav liecību sniegšanas pienākums, tās ir tiesības. Kriminālprocesa likuma 131. panta trešās daļas norma paredz, ka ja personai atbilstoši Kriminālprocesa likumam bija tiesības atteikties sniegt liecību un persona par to bija informēta, bet šo liecību tomēr sniedza, tad šī liecība vērtējama kā pierādījums (*Kriminālprocesa likums, 2005*). Minētā norma pilnā mērā attiecināma uz apsūdzēto personu liecībām. Tā vērtējama kopsakarā ar Kriminālprocesa likuma 60.2 panta pirmās daļas 8. punkta normu, kas paredz būtiskākas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pamattiesības uz liecību sniegšanu. Konkrēti, norma likumā iestrādāta šādā redakcijā “8) klusēt, sniegt liecību vai atteikties liecināt” (*Kriminālprocesa likums, 2005, 60.2.p.*).

Jāatzīmē, ka Kriminālprocesa likuma 60.² pants satur “Personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pamattiesības kriminālprocesā” (*Kriminālprocesa likums, 2005*) un attiecināms uz visām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, kā arī uz visām kriminālprocesa stadijām, izņemot spriedumu un tiesas lēmumu izpildes stadiju. Tādējādi kriminālprocesā apsūdzētajam no liecību viedokļa var veidoties trīs dažādas pozīcijas: klusēšanas, liecību sniegšanas vai atteikšanās sniegt liecību/tiesību neliecināt izvēles pozīcija. Visas šīs pozīcijas ir tiesiskās, turklāt jāpiebilst, ka Kriminālprocesa likumā pasvītrots, ka liecību nesniegšana nav vērtējama kā traucēšana noskaidrot patiesību lietā un izvairīšanās no pirmstiesas procesa un tiesas (*Kriminālprocesa likums, 2005, 60.2 p., 2.daļa*). Vairākos Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmumos atzīts, ka tiesības klusēt piemēro no brīža, kad policija uzsākt personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nopratināšanu, un persona būtu jāinformē par tiesībām neliecināt (*The European Court of Human Rights Judgment, 1994, No.14310/88*), kā arī Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvās šādas normas ir būtiskas. Tāda norma ir iestrādāta Kriminālprocesa likuma 150. panta ceturtajā daļā.

Aizdomās turētajam ar Kriminālprocesa likuma 66. panta pirmās daļas 11. punkta normu tiek piešķirtas papildus tiesības mutvārdos vai rakstveidā paust savu attieksmi pret izteiktajām aizdomām (*Kriminālprocesa likums, 2005*). Tādā veida tiesību realizācija praksē atsevišķos gadījumos nepamatoti var tikt traktēta kā aizdomās turētā pienākums lēmumā par atzīšanu par aizdomās turēto attiecīgajā ailē ierakstīt savas domās par izvirzītajām aizdomām. Tomēr tās ir vienīgi tiesības, kuru izmantošanu vai neizmantošanu var izvēlēties pati aizdomās turētā persona. Un procesa virzītājam nav pilnvaru uzstāt, lai aizdomās turētais obligāti paustu savu viedokli attiecībā uz izvirzītajām aizdomām, nav arī pamata pieprasīt, lai aizdomās turētais ar savu roku izdarītu ierakstu attiecīgajā ailē.

Jāmin vēl viens Kriminālprocesa likuma 131. panta trešās daļas praktiskās nozīmes aspekts. Minētā norma jāsaprot paplašināti, jo attiecināma arī uz cietušo un liecinieku tiesībām, jo minētie procesa dalībnieki sniedz paskaidrojumus par sevi vai savu tuvinieku. Tā, atbilstoši Kriminālprocesa likuma 110. panta trešās daļas 2. punktam, lieciniekam ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem un šo tiesību neizmantošanas gadījumā, t.i., ja liecinieks tomēr liecina, tad šī liecība vērtējama kā pierādījums.

Attiecībā uz liecību procesuālo nostiprināšanu, jāmin vēl viena būtiskā prakses problēma, ka aizdomās turētā un apsūdzētā nopratināšanas protokolos, kuros tiek fiksētas minēto personu liecības, netiek dokumentēti (procesuāli fiksēti) procesa virzītāju uzdodamie jautājumi. Tādā situācijā aktualizējas jautājums par aizdomās turētā un apsūdzētā nopratināšanas protokolu satura atbilstību Kriminālprocesa likuma 326. panta prasībām.

Vēl viens praktiskās dabas aspekts, kas ir būtisks, pratinot aizdomās turēto un apsūdzēto personu pēc ievērojamā laika atstarpes, ir tas, ka papildus liecībās var ieviesties neprecizitātes, pat pretrunas. Saistībā ar to, ka aizdomās turētais vai apsūdzētais pēc ievērojama laikā varētu aizmirst notikuma detaļas, par kurām izmeklēšanai varētu būt interese,

procesa virzītājam varētu būt apgrūtināši atšķirt apzināti nepatiesu liecību no vienkāršas cilvēciskās aizmiršanas. Taču minētais jautājums attiecināms uz apsūdzētā liecību pārbaudi kopsakarā ar šo liecību novērtēšanu kriminālprocesā gala nolēmumā – tiesas spriedumā, prokurora priekšrakstā par sodu, lēmumā par kriminālprocesa izbeigšanu. Tomēr liecību novērtēšanas aspekts šajā referāta netiek aplūkots.

Apsūdzēto liecību pārbaude kriminālprocesā

Līdzīgi, kā citiem pierādījumiem, arī apsūdzētā sniegto paskaidrojumu saturs var tikt pakļauts pārbaudei atbilstoši Kriminālprocesa likumā paredzētajai kārtībai, izmantojot vairākus tiesiskus instrumentus. Pirmstiesas procesā šādi tiesiskie instrumenti ir izmeklēšanas darbības. Tā, personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, liecības no izmeklēšanas darbību viedokļa atkarībā no personas procesuālā statusa tiek apzīmētas kā personu, pret kuru uzsākts kriminālprocess nopratināšana; aizturētā, aizdomās turētā vai apsūdzētā nopratināšana. Ņemot vērā izvēlēto pozīciju sniegt liecību, tās var tikt pārbaudītas izmeklēšanas darbībā – liecību pārbaude uz vietas. Šādi var tikt pārbaudīts liecībā minētais vai aprakstītais fakts, saistībā ar konkrētu vietu, kas attiecināma uz šo faktu. Un izmeklētāja darbības algoritms šādā situācijā, kad tiek konstatēta liecībām minēta fakta pārbaudes nepieciešamība, varētu izskatīties šāds: *Liecību pārbaude uz vietas - Faktā pārbaudes vietas apskate – Ja tiek konstatēta pretruna starp liecību un konkrētu faktu – aicinājums personai izskaidrot šo iemeslu, to fiksējot pratināšanas vai aptaujas protokolā.* Ja pretruna nav konstatēta, tad jautājums par apsūdzētā liecību ticamību tiek analizēts novērtējot to kopsakarā ar citiem lietā esošajiem pierādījumiem.

Tiesu praksē ir vairāki judikatūras nolēmumi, kuros tika analizēti jautājumi par personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, kā arī to liecību saturu un pārbaudes līdzekļu piemērošanu. Tā, Augstākās tiesas Senāta 28.05.2021. lietā Nr. SKK-86/2021, tika vērtēta apsūdzētā kasācijas sūdzībā izteiktie argumenti par viņa liecību pārbaudē uz vietas pieļautajām kļūdām. Konkrētajā gadījumā apsūdzētais pirms viņa nopratināšanas aizdomās turētā statusā policijā uzrakstīja vaļsirdīgo atzišanos, norādot, ka 2016. gada jūlijā Jelgavā izdarījis trīs zādzības no mājām, nozagtās mantas realizējis tirgū. Savu vainu atzīst un nožēlo izdarīto (*Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums, 2021, Nr.SKK-86/2021*). Tiesa konkrētajā lietā nav konstatējusi tiesību liecināt pārkāpumu, arī kopsakarā ar tiesībām sevi neapsūdzēt. Šajā lietā apelācijas instances tiesa atzinusi apsūdzētā veikto liecību pārbaudi uz vietas par ierobežoti pieļaujamu pierādījumu, konstatējot pārkāpumu, kas nav būtisks un neietekmēja apsūdzētā liecības. Konkrēti, tiesa konstatēja, ka protokola noformēšanā ir pieļautas pārrakstīšanas kļūdas (protokolā ir konstatēts apsūdzētā paraksts vietā, kur tiek izskaidrotas liecinieka tiesības un pienākumi), taču tiesa konstatēja, ka tas neietekmēja liecību saturu. Augstākās tiesas Senāts nav konstatējis būtisko likuma pārkāpumu, un vērtējot apsūdzētā liecības un to pārbaudi, nonāca pie šāda secinājuma “Procesa virzītāja pienākums izskaidrot personai tiesības neliecināt pret sevi attiecināms uz Kriminālprocesa likumā paredzēto nopratināšanu. Ja persona Kriminālprocesa likuma 131. panta otrās daļas kārtībā pēc brīvas gribas sniedz informāciju citam, tajā skaitā policijas darbiniekam, nepastāvot pratināšanas nosacījumam, tad šī persona pati uzņemas atbildību, ka paustās ziņas var tikt izmantotas pret viņu. Vērtējot personas pašas uzrakstīto paskaidrojumu par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem apstākļiem, ir izvērtējams, vai paskaidrojumu sniegšanā nav konstatējamās pazīmes, kas paskaidrojumu sniegšanu pielīdzina pratināšanai, kurā personai ir tiesības sevi neinkriminēt” (*Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums, 2021, Nr.SKK-86/2021*).

Apsūdzētā liecību pārbaudes un novērtēšanas rezultāts var būt arī konstatējums, ka liecības ir apzināti nepatiesas. Šādā situācijā tiesību piemērotājs konstatē, ka apsūdzētais izmantoja tiesības liecināt, tātad izvēlējās liecību sniegšanas pozīciju. Taču kriminālprocesa gaitā atklājies, ka sniegtas liecības ir apzināti nepatiesas. Juridiskās sekas šādi situācijai ir gala nolēmumā – pirmās instances tiesas spriedumā vai prokurora priekšrakstā par sodu šo liecību atzīšana par atbildību pastiprinošu apstākli atbilstoši Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 11. punktam (*Grozījumi Krimināllikumā, 2020*). Kopsakarā ar Krimināllikuma 46. panta trešo daļu, atbildību pastiprinošie apstākļi tiek ņemti vērā notiesājošā spriedumā, nosakot soda mēru apsūdzētajam.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Kriminālprocesa likuma grozījumi, kas stājās spēkā 2020. gada 6. jūlijā, aktualizēja apsūdzēta liecību un to pārbaudes jautājumu.
2. Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 17. punktā ar 2020. gada jūlija likumu “Grozījumi Krimināllikumā” iekļauto atbildību pastiprinošu apstākli, t.i., “ja noziedzīgu nodarījumu izdarījusī persona sniegusi apzināti nepatiesu liecību” vienvērtīgas piemērošanas nodrošināšanai tiesību piemērošanas praksē traucē nepietiekama uzmanība apsūdzētā liecību ieguves, procesuālās kārtības un to pārbaudes procesuālās kārtības ievērošanai, kā arī netiek nodrošināts

līdzsvars starp indivīda – apsūdzētā likumīgām interesēm un sabiedrības interesēm uz krimināltiesisko attiecību taisnīgo noregulējumu.

3. Problēmu ar personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiesību uz liecību sniegšanu pilnvērtīgas realizācijas nodrošinājumu, var risināt divējādi:
  - 3.1. precīzi reglamentējot Kriminālprocesa likuma attiecīgo normu, kas paredz brīdi, kad persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiek iepazīstināta ar tās tiesībām, nepiešķirot procesa virzītājam iespējas pielietot taktiku dažādās situācijās, tādējādi novēršot iespējamās provokācijas riskus;
  - 3.2. ieviešot Prokuratūras metodiskās rekomendācijas saistībā ar aizdomās turēto un apsūdzēto liecību ieguves, procesuālā nostiprinājuma un pārbaudes procesuālo dokumentāciju, kā arī izstrādājot algoritmus (standarta jautājumi) attiecīgu lietu kategorijās, uzliekot par pienākumu procesa virzītājiem ievērot šīs rekomendācijas praksē.
4. Pratinot apsūdzēto personu pēc ievērojama laika atstarpes pēc iepriekšējās pratināšanas, lai pieņemtu pareizu lēmumu attiecībā uz šo liecību pārbaudi, varētu būt vairāki risinājumi, konkrēti:
  - 4.1. procesa virzītāju vienotas pozīcijas izstrāde praksē (piemēram, vienotu metodisko vadlīniju izstrāde Prokuratūrā), ka aizdomās turētajam un apsūdzētajam, arī viņu aizstāvjiem katrā gadījumā atsevišķi būtu jāizvērtē piešķiramas tiesības iepazīties ar pašu aizdomās turēto un apsūdzēto iepriekš sniegtajām liecībām, paredzēt izņēmuma gadījumus, kad šāda iepazīstināšana nevar notikt. Tādējādi ar metodisko noteikuma palīdzību varētu rast vienveidīgu pieeju tiesību piemērošanas praksē. Iespējams, ar laiku parādīsies nepieciešamība iestrādāt šādas normas Kriminālprocesa likumā;
  - 4.2. kaut gan formāli liegums aizdomās turētajam un apsūdzētajam iepazīties ar viņu iepriekš sniegtajām liecībām Kriminālprocesa likumā nav paredzēts, tomēr jautājuma risinājums tiek pārlikts uz procesa virzītāju nevis tas tiktu risināts tiesību piemērošanas praksē. Un vēl viens risinājuma variants varētu būt jaunas normas iestrādē Kriminālprocesa likumā, kuras būtībā būtu atrunātas tiesības iepazīties ar iepriekš sniegto liecību saturu.
5. Kriminālprocesa likuma 60.² panta pirmo daļu varētu papildināt ar jauno punktu šādā redakcijā: *iepazīties ar savām iepriekš sniegtajām liecībām*. Minētā norma varētu līdzsvarot likumdevēja stingro pozīciju attiecībā uz Krimināllikuma 48. pantā 17. punktā iestrādāto atbildību pastiprinošu apstākli (t.i., ja tiek konstatētas apsūdzētā apzināti nepatiesas liecības).
6. Praksē trūkst izpratne par apsūdzēto liecību pārbaudes jautājumu, kopsakarā ar nepieciešamību stingri ievērot Kriminālprocesa likuma 60.² pantā reglamentētas personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, pamattiesības kriminālprocesā. Lai veidotu izmeklētāju izpratni pēc būtības un vienveidīgu piemērošanas praksi, būtu nepieciešama vienotu metodisko norādījumu izstrāde prokuratūras līmenī, apspriedēs ar izmeklēšanas iestāžu/struktūrvienību vadītājiem.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Grozījumi Krimināllikumā* (11.06.2020). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/315653-grozijumi-kriminallikuma>
2. *Grozījumi Kriminālprocesa likumā* (11.06.2020). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/315655-grozijumi-kriminalprocesa-likuma>
3. *Krimināllikums* (17.06.1998). Latvijas Republikas likums, red. uz 02.02.2021. <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>
4. *Kriminālprocesa likums* (21.04.2005). Latvijas Republikas likums, red. uz 01.01.2022. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>
5. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 28.05.2021. lēmums lietā Nr. SKK-86/2021. <http://www.at.gov.lv>
6. Liede, A. (1980). *Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi*. Zvaigzne.
7. The European Court of Human Rights 28.10.1994 Judgment No. 14310/88 “Case of Murray v. the United Kingdom”. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"appno":\["14310/88"\],"itemid":\["001-57895"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

Summary

The Article deals with the problems of the testimony of the accused and their examination. The term testimony of the accused is used extensively in the report, extending it to all persons who have the right to defense in the context of Article 60.² of the Criminal Procedure Law.

Attention is paid to the procedural documentation of the giving of evidence, the position of the accused with regard to the giving of evidence. It has been established that the insufficient understanding and examination of the accused's evidence in practice may lead to unjustified criminal consequences (recognition as an aggravating circumstance).

Solutions to the identified problems are offered, include it is proposed to supplement Article 60.² of the Criminal Procedure Law with a norm that would allow to get acquainted with the previously provided testimony. This proposal would harmonize the application of different legal practices in this matter.